

МІСЦЕ ПОНЯТТЯ „ГОСПОДАРСЬКА ОСВОЄНІСТЬ ТЕРИТОРІЇ” В СУЧАСНИХ ТЕОРІЯХ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Майстер А. А.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Постановка наукової проблеми та її значення. Важливе значення у дослідженнях проблем довкілля належить вивченню антропогенної навантаженості на навколишнє середовище, що зумовлено процесами господарського освоєння території. Теоретичні і практичні дослідження процесу господарської освоєності території та результату цього процесу – рівня освоєності території на сьогодні мають актуальне значення, що й зумовило вибір теми дослідження.

Метою дослідження є визначення місця поняття „господарська освоєність території” в сучасних теоріях регіонального розвитку. Виходячи з мети, вирішувалися такі **завдання**:

- визначити суть поняття „господарська освоєність території”;
- розглянути поняття „господарська освоєність території” в сучасних теоріях регіонального розвитку.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Під поняттям „господарське освоєння території” слід розуміти використання її як галузями виробничої сфери, так і сфери обслуговування, що тісно пов’язані з її заселеністю. Результатом освоєння території повинна бути її господарська освоєність. *Господарська освоєність території* – це ступінь насиченості певної території територіальними видами й об’єктами господарської діяльності, котру можна кількісно оцінити [4].

Територіальна диференціація рівнів господарської освоєності території є результатом нерівномірного розвитку регіонів, що проявляється відмінностями в економічних, демографічних та інших соціальних складниках, а також в якості життя населення. Така диференціація зумовлена особливостями географічного положення території, її поляризацією, виділенням в економічному просторі центрів та периферії. Взагалі, концепції поляризації, центру та периферії, „полюсів зростання” відображають процеси господарського освоєння території, їх теоретичний та методологічний апарат стає незамінним під час вирішення конструктивних проблем регіонального розвитку в умовах ринкової економіки.

Важливе місце у концепції „центр – периферія” належить поняттю „господарська освоєність території”. Хоча сам вищезгаданий термін у цій

концепції чіткого відображення не має, тому що це поняття не розглядається як таке. Незважаючи на це, концепція „центр – периферія” чітко показує процеси господарського освоєння території та результат цих процесів – рівень господарської освоєності території. Так, центр має динамічні процеси освоєння території, що зумовлює високий рівень господарської освоєності території цього центру. Периферія, навпаки, характеризується менш інтенсивнішими процесами господарського освоєння території, що, у свою чергу, зумовлює середній та низький рівень господарської освоєності території периферії.

Класиком концепції „центр – периферія” на Заході прийнято вважати Дж. Фрідмана. Згідно цієї концепції, нерівномірність економічного зростання і процес просторової поляризації неминуче породжують диспропорції між ядром і периферією. Периферія не є якимось однорідним полем, вона поділяється на так звану внутрішню, або ближню, тісно пов’язану з ядром і безпосередньо одержує від нього імпульси до розвитку, і зовнішню, або дальню, на яку ядро практично не здійснює мобілізуючого впливу [2].

Дж. Фрідман вважає, що поширення нововведень та інформації загалом йде ієрархічно в трьох напрямках: від провідних економічних районів до районів периферії, із центрів вищого рівня у центри другого порядку, з великих міст як ядер поляризації у прилеглі райони. Вчений, досліджуючи еволюцію відносин „центр – периферія”, виділяє стосовно до національного рівня чотири стадії трансформації території. Трансформація території України, а саме формування центр-периферійних відносин перебуває на третій стадії. Ця стадія трансформації території України зумовлює збільшення територіальної диференціації рівня господарської освоєності території, що пов’язано з ростом регіональних центрів та ядер господарської діяльності в регіонах країни. Регіональний центр господарської активності має вищий рівень освоєності території порівняно з іншими містами відповідного регіону, останні з яких виступають до центру периферією [6].

Український вчений О.І. Пилипенко вважає, що суспільно-географічний центр є частиною регіону, який має функціональні зв’язки зі своєю базою розвитку й, на відміну від інших частин регіону, виділяється суспільною атрактивністю, високою концентрацією суспільних процесів і явищ, які постійно ускладнюються [6]. Для центру характерна висока урбанізованість та густота населення, що зумовлює високий рівень соціально-економічної інтенсивності процесів господарського освоєння території, а в результаті високий рівень освоєності центру.

Периферія відзначається меншою динамічністю процесів господарського освоєння території, низьким рівнем господарської діяльності, містозабудови, густоти населення тощо. Можна трактувати, що чим далі розміщена периферія від центру, тим рівень господарської освоєності території цієї периферії буде нижчим, і навпаки, чим ближче розміщена периферія до центру, тим рівень господарської освоєності цієї периферії буде вищим. Це пов'язано із зменшенням інтенсивності процесів господарської діяльності від центру до периферії та із збільшенням її до центру. Господарська діяльність виступає головним засобом процесу освоєння території.

Друга концепція, у якій чільне місце також належить поняттю „господарська освоєність території”, має назву „полюсів зростання”. Якщо цю концепцію розглянути з точки зору господарського освоєння території, то вона трактуватиметься таким чином, що господарське освоєння території країни відбувається нерівномірно, воно розпочинається в деяких регіонах і зі змінною інтенсивністю розповсюджується на всю територію країни.

Вперше ця концепція була висунута французьким економістом Ф. Перру, згідно з нею зростання економіки країни в усіх регіонах не відбувається рівномірно, воно з'являється в деяких пунктах, або полюсах зростання, зі змінною інтенсивністю воно розповсюджується по різних каналах і з певним змінним ефектом – на всю економіку [3].

Концепція „полюсів зростання” Ж.-Р. Будвіля є подальшим розвитком регіональної теорії зростання його наставника Ф. Перру і є конкретизацією його абстрактних ідей про „полюси зростання”. У сучасному вигляді ця концепція стверджує, що зростання виробництва не відбувається рівномірно у всіх галузях господарства – завжди можна виділити динамічні, так звані пропульсивні галузі. Вони є стимулом розвитку всієї економіки, представляючи собою „полюси розвитку” [5].

У концепції „полюсів зростання” Ф. Перру та Ж.-Р. Будвіля зазначається, що нерівномірність економічного розвитку проявляється у територіальному та структурному аспектах господарського розвитку країни. Це призводить до виникнення так званих „полюсів зростання та росту”, які акумулюють в собі соціально-економічний потенціал регіону, де виникають ці полюси. Виникнення полюсів зростання призводить до просторової диференціації рівня економічного розвитку та рівня господарської освоєності території. Незважаючи на те, що полюси росту підвищують рівень господарської освоєності території, так як у їхніх територіальних межах інтенсивно проходять процеси та явища господарської діяльності, велика кількість полюсів

зростання на території країни призводить до територіальної стратифікації господарської освоєності території, тому що виникнення цих полюсів відбувається нерівномірно на території країни чи регіону.

Теорія „полюсів зростання” отримала розвиток у роботах П. Потье про „осі розвитку”. Центральна ідея в ній полягає в тому, що території, розміщені між полюсами росту, забезпечують транспортний зв’язок, отримують додаткові імпульси зростання завдяки збільшенню вантажопотоків, поширенню інновації, розвитку інфраструктури. Тому вони перетворюються на осі (коридори) розвитку, що визначають разом із „полюсами росту” просторовий каркас економічного зростання великого регіону чи країни [1].

Для полюсів росту характерна дифузія імпульсів розвитку, особливо вони відчутні між самими полюсами. Тому територія, яка розміщена на невеликій відстані від полюсів або між ними отримує ці імпульси, хоча з меншим ефектом. Ця територія виступає у ролі сполучної ланки або „каналом” між полюсами зростання. Тому процеси господарського освоєння території полюсів поширюються також на цю територію. Дуже часто полюси росту розширюють свої територіальні межі та поглинають територію, яка виступала віссю розвитку між ними. У такому випадку може відбутися навіть об’єднання цих полюсів і виникнення одного більш розвинутого полюсу зростання.

Таким чином, концепція „полюсів зростання” показує неоднорідність господарської освоєності території країни чи регіону. Виникають окремі пункти або полюси, де процеси господарського освоєння території мають більш динамічний характер і високий рівень розвитку. До таких „полюсів зростання” належать великі агломерації, міста, наукові та фінансові центри тощо. Все це призводить до диференціації рівня господарської освоєності території країни чи регіону.

Теорія „поляризованого розвитку” також відображає, певним чином, територіальну нерівномірність рівня господарської освоєності території. Ця теорія обґрунтовує закономірності територіальної концентрації населення і господарства в певних вузлових елементах, здатних впливати на навколишні райони і стимулювати їх розвиток. Тому господарсько освоєні території акумулюють в собі найвищий рівень соціально-економічного розвитку.

Висновки. Сучасні теорії регіонального розвитку відображають територіальну нерівномірність або диференціацію розвитку регіонів загалом. Незважаючи на те, що поняття „господарська освоєність території” не розглядається у цих концепціях під прямим науковим кутом зору, все ж таки

теорії регіонального розвитку пояснюють певним чином нерівномірність господарської освоєності території країни чи регіону.

Список використаних джерел

1. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики / А. Г. Гранберг. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 495 с. 2. Грицай О. В. Центр и периферия : стадияльная концепция регионального развития / О. В. Грицай, Г. В. Иоффе, А. И. Трейвиш // Изв. РАН. Сер. : Географическая. – 1990. – № 5. – С. 67–78. 3. Гугняк В. Я. Институциональная парадигма и политической экономики : на примере Франции / В. Я. Гугняк. – М. : Наука, 1999. – 174 с. 4. Канцеевская И. В. Вопросы измерения и картографирования хозяйственной освоенности территории СССР / И. В. Канцеевская, Т. Г. Рунова // Изв. АН СССР. Сер. географическая. – 1973. – № 5. – С. 83–74. 5. Кузнецова О. В. Экономическое развитие регионов : теоретическое и практическое аспекты государственного регулирования / О. В. Кузнецова. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 309 с. 6. Пилипенко І. О. Історичні аспекти становлення та розвитку концепції „центр – периферія” / І. О. Пилипенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/nzvdpu_geogr/2008_15/istorichni%20aspektu.pdf.

ОЦІНКА ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ АПК ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Машко А.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Вступ. Постановка проблеми. Агропродовольчому комплексу належить головна роль у вирішенні продовольчої проблеми і поліпшенні умов життя населення. Черкаська область завдяки високому рівню виробництва продукції та досить широкому переліку виробничих галузей входить в десятку найбільш індустріально розвинених областей України.

На розвиток АПК Черкащини найбільший вплив мають: кількість і якість землі та рівень її сільськогосподарської освоєності, рівень інтенсивності сільського господарства, розміщення населення, особливості розселення і рівень використання трудових ресурсів, рівень розвитку і характер розміщення промисловості, рівень розвитку транспорту і транспортно-географічне положення.

В області ведеться значна організаційна та практична робота, спрямована на досягнення ефективності, прибутковості сільськогосподарського виробництва як одного з важливих чинників економічного та соціального розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу. Суспільно – географічні чинники є визначальними в розвитку і розміщенні сільськогосподарського виробництва.

Одними з найважливіших чинників, які впливають на формування і функціонування агропродовольчого комплексу Черкаської області є:

1) Кількість і якість землі та рівень її сільськогосподарської освоєності: